

ZMIANY W PRZESTĘPCZOŚCI W POLSCE W OKRESIE PO ODZYSKANIU NIEZALEŻNOŚCI ORAZ EWOLUCJA POLITYKI KARNEJ W TYM OKRESIE W ŚWIETLE DANYCH STATYSTYCZNYCH

I. NOWE INFORMACJE DOTYCZĄCE PRZESTĘPCZOŚCI

Artykuł ten zaczęły nietypowo, informując o wydaniu przez Ministerstwo Sprawiedliwości w 2017 r. bardzo ważnych i obszernych informacji dotyczących stanu przestępczości i zastosowanych orzeczeń przez sądy w reakcji na udowodnione naruszenia prawa karnego. Zwrócenie uwagi na to nowatorskie przedsięwzięcie jest podyktowane jego znaczeniem dla kształcenia przyszłych prawników oraz dostarczeniem ważnych danych dla badań naukowych oraz dozoru elektronicznego w realizowaniu zadań polityki karnej przez sądy oraz przedstawicieli organów wykonujących orzeczenia sądów, np. kuratorów sądowych, funkcjonariuszy SW, organów egzekucyjnych.

Do najważniejszych informacji należy zaliczyć:

- *Prawomocne skazania osób dorosłych w latach 1946–2016*, obejmujące okres 70 lat, oraz bardziej szczegółowe opracowanie pt. *Statystyka sądowa. Prawomocne skazania osób dorosłych w latach 2012–2016*.
- *Statystyka sądowa – sprawy nieletnich i prawomocne orzeczenia w latach 2010–2016*.
- *Postępowanie mediacyjne w sprawach karnych w świetle danych statystycznych, dotyczących sądów rejonowych i okręgowych w latach 2006–2017*, wyd. w 2018 r.

Oprócz wymienionych publikacji w Ministerstwie Sprawiedliwości są również dostępne inne dane ważne i interesujące, dotyczące wykonywania orzeczeń sądów karnych oraz specjalne opracowanie z ostatnich lat danych

ukazujących recydywę skazanych na kary niewiążące się z pozbawieniem wolności.

Wymienione opracowania statystyczne są dostępne na stronach informacyjnych Ministerstwa Sprawiedliwości. Zostały one przygotowane w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich MS przez zespół pracujący pod kierunkiem Naczelnika Wydziału Statystycznej Informacji – Justyny Kowalczyk.

Zwrócenie uwagi na realizowane w Ministerstwie Sprawiedliwości ważne inicjatywy informacyjne powinno dopomóc we właściwym przygotowaniu prawników do realizacji zadań polityki karnej w Polsce oraz przygotowaniu badań naukowych. Autor tego tekstu czuje się szczególnie zobowiązany do powyższej opinii, ponieważ od ponad pół wieku korzystał z informacji statystycznych MS.

II. NIEKTÓRE CZYNNIKI WPLYWAJĄCE NA PRZESTĘPCZOŚĆ

Na stan przestępczości oraz metody jej zwalczania lub ograniczenia w sposób przemożny wpływają warunki życia społecznego oraz polityka karna państwa. Polska współczesna, pod którym to określeniem rozumiemy państwo w okresie od 1989 r. (uzyskanie suwerenności), znalazła się w okresie burzliwych przemian politycznych, społecznych i ekonomicznych. Niezależnie od wciąż trwających w Polsce podziałów i sporów politycznych (nierzadko zbyt ostrych i szkodliwych) dominuje pogląd o zdecydowanie pozytywnych rezultatach tych przemian. M.in. takie wnioski wynikają z niektórych

opracowań szeregu autorów odwołujących się do wielu obiektywnie stwierdzonych faktów¹. Nie ma więc potrzeby powtarzania ich tu. Należy jednak zwrócić uwagę na przedtem niedostrzegane zmiany, które w sposób bezsporny wpłynęły lub mogły wpłynąć na zjawisko przestępczości, choć ich znaczenie mogło mieć charakter pozytywny czy negatywny, albo łączyły w sobie obydwie te cechy. Zwrócimy tu uwagę na niektóre z tych ważnych zmian.

Do jednych z najważniejszych należy zaliczyć znaczące przemiany demograficzne w minionych 30 latach, a zwłaszcza dotyczące struktury wieku. Jeśli chodzi o liczbę ludności ogółem, to od 1990 r. przez cały czas wynosi ona ponad 38 mln mieszkańców, a konkretnie w 1990 r. – 38,031 mln, a w 2016 r. – 38,427 mln. Natomiast w wieku od 17 do 29 lat w 1987 r. było 7 093 000 (18,8%), a w 2016 r. – 6 239 194 (16,2%). W tym samym czasie udział ludności Polski w wieku do 16 lat zmniejszył się z 28,6% do 16,9%.

Te ostatnie dane wskazują na znaczący spadek w przyszłości ludności w wieku odpowiedzialności karnej, co oczywiście wpłynie na dalsze zmniejszenie przestępczości w nadchodzących latach. Trzeba tu też podkreślić, że osoby najmłodsze i młode w wieku lat 17–29 popełniają ponad 41% wszystkich przestępstw. Dotyczy to również czynów najgroźniejszych.

Tak znaczące zmiany demograficzne są spowodowane głównie trzema zjawiskami: spadkiem urodzeń, emigracją oraz znacznym przedłużeniem życia ludzkiego w związku z istotnym wzrostem warunków życia (lepsze wyżywienie i mimo narzekań – efektywniejsza opieka lekarska).

Jednym ze wskaźników polepszenia warunków bytowych ludności jest liczba posiadanych samochodów osobowych. W Polsce w 1988 r. było zarejestrowanych 4,5 mln samochodów, a w 2016 r. – 21,6 mln. Taka zmiana nie mogła nie mieć wpływu na przestępczość drogową, do czego się jeszcze powróci.

W artykule tym nie ma możliwości ani potrzeby omawiania poprawiania się warunków społecznej egzystencji w okresie minionych 30 lat, z jednym wyjątkiem, który w sposób widoczny wpłynął na rozmiary i strukturę przestępczości. Mamy tu na myśli wymienioną liczbę samochodów, jakie się znalazły w posiadaniu ludności w Polsce.

Warto tu też dodać, że Polska w Europie należy do krajów o stosunkowo wysokiej ilości nasilenia posiadanych samochodów osobowych, bo w przeliczeniu na liczbę 1000 mieszkańców wskaźnik ten wynosił (w 2014 r.) – 520 i był wyższy niż w takich krajach, jak Belgia, Czechy, Dania, Hiszpania, Finlandia, Francja, Norwegia, Wielka Brytania i wiele innych. Oczywiście z pewnością można wyrazić pogląd, że auta posiadane w Polsce są pod względem technicznym znacznie mniej sprawne niż w większości zachodnich krajów europejskich. Do sprawy związku liczby samochodów z przestępczością powróci się w części analizującej drogową przestępczość w Polsce.

Do zachowań ludzi wiążących się z przestępczością z pewnością można zaliczyć nadużywanie alkoholu, używanie narkotyków oraz innych środków odurzających (dopalacze).

Związki używania czy nadużywania alkoholu z przestępczością pojawiają się w kilku sytuacjach, tj.:

- stanowią istotne znamię niektórych przestępstw, np. art. 178a, art. 178 § 1 k.k. i kilku innych dotyczących bezpieczeństwa w komunikacji,
- stan po użyciu alkoholu stwierdza się w przypadku innych przestępstw, np. przeciwko życiu i zdrowiu i przestępstw seksualnych,
- alkoholizm lub uzależnienie od alkoholu stwierdza się też jako okoliczność występującą w procesie demoralizacji sprawców przestępstw, a szczególnie recydywistów (ustalone np. w publikacjach kryminolo-

¹ Nie wyczerpując tu tego zagadnienia, można m.in. wskazać dwie publikacje sprzed kilku lat, tj. R. Bugaja, *Po 20 latach. Polska transformacja z perspektywy ekonomicznej, socjologicznej i prawniczej*, red. P. Kozłowski, A. Romański, Warszawa 2010, s. 29, oraz T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012, s. 27 i n.

gicznych, szczególnie Z. Ostrianskiej, S. Szelhausa i T. Szymanowskiego).

Tak np. w świetle danych policyjnych pochodzących z 2017 r. stan nietrzeźwości stwierdzono wśród podejrzanych o zabójstwo w 49,1% przypadków, o pobicie (i w bójkach) – 27,7%, rozboje – 25,1%. Oczywiście powyższe okoliczności nie upoważniają do stwierdzenia, że gdyby wszyscy ci podejrzani byli trzeźwi, to nie doszłoby do popełniania przez nich przestępstw. Spożycie alkoholu w Polsce w przeliczeniu na 100% spirytus w ostatnich latach (od 2010 r.) było na zbliżonym poziomie. W 2016 r. wynosiło 9,37 litra. Należy też tu dodać, że w minionym okresie nastąpiła ogromna zmiana i struktura spożywanego napojów alkoholowych; skoro np. w 1980 r. napoje wysokoprocentowe stanowiły 61, a piwo – 30,41, to w 2016 r. analogiczne wartości wyniosły 3,21 i 99,5 litra.

Do zjawiska patologii społecznej ściśle się wiążącej z przestępczością zalicza się też narkotyki obejmujące różne substancje uzależniające ludzi. Trzeba tu też dodać, że do grupy środków uzależniających poza narkotykami znajdującymi się na aktualizowanych wykazach Ministerstwa Zdrowia znajdują się też substancje zwane dopalaczami o niekiedy równe, a czasami nawet bardziej szkodliwym działaniu, których zwalczanie jest utrudnione z uwagi na wytwarzanie tego typu substancji pod nowymi nazwami, usiłującymi ukryć ich szkodliwe działanie. W świetle rzetelnych badań opublikowanych w *Diagnozie społecznej 2015* odsetek osób przyznających się do brania narkotyków od 2005 do 2015 r. jest względnie ustabilizowany i wynosi od 1% do 1,3% wśród ogółu badanych. W ostatnim uwzględnionym roku 2015 najczęściej po narkotyki sięgali mężczyźni – 2,0%, a kobiety – 0,76%. Ponadto najbardziej zagrożone narkomanią są osoby najmłodsze (uczniowie i studenci, a także bierni zawodowo, z wykształceniem wyższym i osoby bogatsze²).

W świetle danych GUS w tym samym 2015 r. do osób zaburzonych psychicznie z powodu

używania środków psychoaktywnych zaliczono 40 127 przypadków, z tym że w 15% były to osoby uzależnione od leków uspokajających lub nasennych.

W ostatnim 2018 r. zarejestrowano też najniższe bezrobocie od 1990 r. W 2016 r. wynosiło ono 8,2%. Podano ten wskaźnik, gdyż przemawia on również za tym, że sytuacja społeczna wydaje się dość stabilna. Niektórzy uważają też, że stan bezrobocia sprzyja zwiększeniu przestępczości, choć badania nie potwierdzają tego w sposób wiążący³, mimo że w świetle danych policyjnych z ubiegłych lat wśród osób podejrzanych o przestępstwo było aż 43,5% osób bezrobotnych lub niepracujących i nieposzukujących pracy.

Na koniec tych niektórych informacji, które wiążą się ze stanem przestępczości lub mogą na ten stan wpływać, warto wskazać, że w okresie ostatnich 15 lat liczba rozwodów znacznie wzrosła, przekraczając rocznie 60 tys., a w 2016 r. wyniosła ona 63,5 tys. orzeczeń rozwodowych. Oczywiście sam ten akt jest w pełni legalny, ale w znacznym stopniu ujawnia on konflikt, który nierzadko prowadzi do poważniejszych przestępstw przeciwko rodzinie.

Przytoczone dane zdają się potwierdzać przekonanie o względnej stabilizacji życia społecznego w Polsce, mimo istniejących zagrożeń spowodowanych przede wszystkim regresem demograficznym oraz być może nadmiernie ostrych konfliktów społecznych.

III. DYNAMIKA I STRUKTURA PRZESTĘPCZOŚCI

W okresie III RP (pod tą nazwą rozumie się Polskę niezależną po przełomie dokonanym w 1989 r.) zaszły również bardzo poważne zmiany ilościowe i strukturalne w dziedzinie przestępczości i w określonym stopniu w podejmowanych środkach jej zwalczania lub ograniczenia.

² J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2015*, Rada Monitoringu Społecznego, s. 281.

³ Por. A. Kiersztyn, *Czy bieda czyni złodzieja? Związek między bezrobociem, ubóstwem a przestępczością*, Warszawa 2008, s. 359 i n.

Tym zagadnieniom poświęcono znaczną liczbę publikacji naukowych, choć nie dotyczy to w takim stopniu krytycznych opracowań z zakresu polityki karnej w Polsce tego okresu. W tym artykule najpierw podano informacje, które wskazują publikacje, które najszerzej potraktowały analizę przestępczości w Polsce współczesnej⁴.

Następnie trzeba wymienić podstawowe źródła, z których czerpano informacje statystyczne dotyczące przestępczości zarejestrowanej przez policję, a potem dane statystyki sądowej (orzecznictwo) i dotyczące wykonywania kar oraz innych środków, które zastosowano w reakcji na przestępstwo⁵.

Jak wynika z tytułu, w artykule tym uwagę zwrócono szczególnie na dwa zagadnienia, tj. przemiany w przestępczości oraz w polityce karnej w Polsce współczesnej. Autor wybrał 4 lata progowe, które obrazują zachodzące zmiany. Są to następujące lata – 1987 – ostatni rok PRL, w którym polityka karania nie była jeszcze zaburzona nadchodzącymi zmianami i następnie: 1997 r. – po kilku latach pierwszych przemian ustrojowych oraz ostatni pełny rok obowiązującego dawnego prawa karnego,

2003 – w którym już przez 5 lat obowiązywało nowe prawo karne i zarazem rok, w którym w świetle danych policyjnych stan przestępczości w Polsce sięgnął szczytu (tj. 1466 tys. przestępstw stwierdzonych), wreszcie 2016 r. ostatni, w którym dysponujemy odpowiednimi danymi i kiedy weszły w życie znaczące zmiany w prawie karnym.

Przytoczenie bardziej szczegółowych danych z wszystkich lat nie było niezbędne, ponieważ omówienie ich byłoby nader skomplikowane i niedające przejrzystego wyводу. Jednocześnie warto zauważyć, że szczegółowe informacje można znaleźć w przytoczonych wcześniej kilku publikacjach i statystykach.

Najpełniej o stanie przestępczości (a właściwie dokonywaniu czynów karalnych) informuje statystyka policyjna. Jej zaletą jest też i to, że odnośne dane można w pewnym zakresie porównać w poszczególnych państwach europejskich, czego dokonano i w tym artykule.

W tabeli 1 uwzględniono dane dotyczące przestępczości w wymienionych 4 latach, zarówno zawarte w statystyce policyjnej (przestępstwa stwierdzone), jak i w statystyce sądo-

Tabela 1. Przestępczość w wybranych latach w świetle statystyki policyjnej i sądowej

	1987		1997		2003		2016	
	l.b.	Wsp.	l.b.	Wsp.	l.b.	Wsp.	l.b.	Wsp.
Przestępstwa stwierdzone	508 333	135,0*	992 373	256,8	1 466 217	382,7	757 374	197,2
Skazania za przestępstwa	166 753	61,9**	210 600	74,3	415 933	137,2	289 512	90,7

* – na 100 tys. ludności

** – na 10 tys. ludności w wieku karnej odpowiedzialności

⁴ J. Błachut, *Stan przestępczości*, (w:) *System Prawa Karnego*, red. A. Marek, t. I, Warszawa 2010; K. Buczkowski, *Stan przestępczości w Polsce od 1918 r. do współczesności*, (w:) *Spoleczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce, opracowanie zbiorowe*, Warszawa 2013; M. Melezini, *Puntywność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003; też: *Środki karne*, Białystok 2013; K. Mycka, T. Kozłowski, *Zarys aktualnych tendencji w polskiej polityce karnej w oparciu o dane statystyczne*, „Probacja” 2017, nr 1; A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce*, t. 1–5, Warszawa 1994, s. 215; T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce*, Warszawa 2012.

⁵ Są to statystyki policyjno-prokuratorskie, sądowe opracowane w Ministerstwie Sprawiedliwości i dostępne na stronach internetowych MS. W znacznym stopniu uwzględniono też statystyki opracowane i opublikowane w GUS dotyczące nie tylko spraw wiążących się z przestępczością i wymiarem sprawiedliwości, ale również dane społeczno-demograficzne i w pewnym zakresie ekonomiczne. Wreszcie wykorzystano też informacje pochodzące z EUROSTATU odnoszące się do niektórych przestępstw na podstawie statystyk policyjnych.

wych skazań w długim okresie minionych 30 lat znamiennej licznymi i głębokimi zmianami w Polsce, które musiały w istotnym stopniu oddziaływać na przestępczość, tj. zarówno na jej dynamikę, jak i strukturę. Do tej ostatniej właściwości powróci się w dalszych wywodach. W tym miejscu wypada zwrócić uwagę na przemiany ilościowe w zjawisku przestępczości. Tak więc w okresie do 2003 r. zauważa się ogromny wzrost przestępczości (niemal trzykrotny) stwierdzany w obydwu powołanych tu statystykach przestępczości, a następnie wyraźny ogromny spadek tej przestępczości (ostatnie dane z 2016 r.).

Częściowe wyjaśnienie tego zjawiska jest możliwe, jeśli się uwzględni sądowe dane dotyczące struktury przestępstw, za które nastąpiły skazania, oraz dokonujące się w Polsce istotne przemiany demograficzne i w pewnym stopniu prawa karnego.

Informacje dotyczące struktury przestępczości przedstawiono w tabeli 3 w powołanych tu latach.

Przed dokładniejszym omówieniem struktury przestępczości trzeba zaznaczyć, że autor uwzględnił w tabelach przede wszystkim te dane, które są dostępne w publikacjach GUS (w rocznikach statystycznych), aby uniknąć zbędnego zamieszania i rozbieżności.

W świetle danych pierwotnych przestępczość, za którą nastąpiły skazania, jest – ilościowo ujmując – nieznacznie większa, ponieważ GUS uwzględnił skazania z k.k., k.k.s., ustawy związane z narkomanią, niektóre gospodarcze. Tymczasem przez wszystkie powojenne lata następowały też skazania na podstawie jeszcze kilkudziesięciu innych aktów prawnych (ustaw, dekretów i rozporządzeń z mocą ustawy sprzed wojny z 1939 r.). Do tych ww. czynów można by też dodać przestępstwa, które przynoszą bardzo duże straty, ale z uwagi na dotąd zbyt małą skuteczność organów kontrolnych i ścigania nie mogą być uwzględnione w przestępczości dokonanej (np. tzw. przestępczość vatowska od niedawna ujawniona).

Porównując skazania ogółem w wymienionych latach, zauważa się, że najwięcej ich było

w 2003 r. (trzeba jednak zaznaczyć, że najwięcej skazań zanotowano w 2004 r. – nieco ponad pół miliona, ale były to czyny w znacznym stopniu popełnione w okresie poprzednim), a w ostatnich latach zauważa się bardzo znaczny spadek przestępstw stwierdzonych i następnie tych, za których popełnienie nastąpiły skazania. Szczególnie zastanawiający jest najpierw kolosalny wzrost przestępczości stwierdzonej i za którą następnie nastąpiły skazania (na początku lat dwutysięcznych), a następnie bardzo znaczny ich spadek.

Szczególną rolę w tym procesie zdają się odgrywać dwa zjawiska, tj. wpływ zmian w polityce karnej oraz przemiany w strukturze demograficznej społeczeństwa polskiego.

Porównując skazania z roku 1987 ze skazaniami z 2016 r., trzeba stwierdzić, że gdyby nie nastąpiły zwłaszcza trzy następujące zmiany, to przestępczość w ostatnim okresie byłaby niższa niż 30 lat temu.

Pierwsza z nich – to wzrost liczby pojazdów samochodowych. I tak w 1988 r. było ich 4,5 mln, a w 2016 r. już 21,6 mln. Stąd też i liczba przestępstw drogowych znacznie się powiększyła, z 6500 skazań w 1987 r. do około 57 tys. w 2016 r. Oprócz ponad 4-krotnego zwiększenia liczby samochodów w Polsce (stopień nasylenia tymi pojazdami na tysiąc mieszkańców jest już taki jak w wielu rozwiniętych krajach Europy) odegrały znaczącą rolę jeszcze inne czynniki. Wzrost skazań został też spowodowany spenalizowaniem w 2000 r. prowadzenia pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości w art. 178a k.k.

Druga znacząca zmiana to wzrost przestępstw związanych z narkotykami, których używanie w latach 2003–2015 wzrosło niemal 10-krotnie.

Trzeci realny czynnik wpływający na poziom i strukturę przestępczości to zmiany o charakterze demograficznym społeczeństwa polskiego w minionych latach. Tak więc w 2003 r. osób w wieku 17–29 lat było 8,2 mln, a w 13 lat później, tj. w 2016 r., 6,3 mln, czyli spadek wyniósł 22,8%. Nie rozpatrujemy tu przyczyn tego spadku (oddziaływały tu zapew-

Tabela 2. Nasilenie skazań za przestępstwa w poszczególnych kategoriach wieku w wybranych latach

Kategorie wieku w latach	1987			1997			2003			2016		
	l.b.	%	wsp.	l.b.	%	wsp.	l.b.	%	wsp.	l.b.	%	wsp.
Ogółem skazań	166 753	100,0	61,9	210 600	100,0	74,3	415 933	100,0	137,2	289 512	100,0	90,7
Wiek: 17–20	20 706	12,4	103,5	49 370	23,4	91,5	76 325	18,3	285,9	32 635	11,3	200,5
21–24	20 169	12,1	96,1	30 550	14,5	128,6	62 841	15,1	246,1	39 583	13,7	205,3
25–29	31 852	19,2	103,5	27 740	13,2	109,1	59 398	14,3	199,8	47 263	16,4	169,0
30–34	30 232	18,1	90,1	25 585	12,3	103,2	46 227	11,1	182,1	44 483	15,4	137,7
35–39	22 618	13,6	74,1	27 549	13,1	92,0	43 303	10,4	180,4	35 209	12,2	113,3
40–44	12 652	7,6	62,9	22 636	10,7	69,8	46 085	11,1	166,8	26 741	9,2	96,1
45–49	9 558	5,7	49,5	13 449	6,4	46,3	38 630	9,3	123,6	19 811	6,8	84,2
50–59	12 031	7,2	29,6	9 332	4,4	25,7	34 229	8,2	71,0	30 607	10,6	59,2
60 i więcej	6 935	4,1	13,0	4 116	2,0	6,6	8 895	2,2	13,7	12 792	4,4	24,3

ne zmniejszenie dzietności rodzin i emigracja przede wszystkim młodych ludzi), ale jeśli uświadomimy sobie fakt, że w 2003 r. blisko połowa przestępstw (47,7%), za które nastąpiły skazania, została popełniona przez osoby w wieku 17–29 lat, a w 2016 r. analogiczny wskaźnik wyniósł 41,9%, to również czynnika demograficznego nie można pominąć. Oczywiście w dynamice i strukturze przestępstw odegrały też określoną rolę zmiany w przepisach prawa karnego, o czym już wcześniej wspomniano (prowadzenie pojazdów mechanicznych w stanie nietrzeźwości).

Tabela 2 przedstawiona poniżej ukazuje dwa zjawiska z zakresu przestępczości, za którą nastąpiły skazania, tj. wspomniane już relacje między wyodrębnionymi kategoriami wieku sprawców przestępstw, za które nastąpiły skazania, a także nasilenie przestępczości wspomnianych przestępstw również z uwzględnieniem ich wieku.

W obydwu tych zjawiskach stwierdza się istotne różnice między wiekiem skazanych a rozmiarami dynamiki i struktury przestępczości, co potwierdzają liczne dane z badań kryminologicznych również w pracach tu cytowanych.

Zależność przestępczości od wieku spraw-

ców jest oczywista i stwierdzana również w innych krajach.

Przechodząc do omówienia struktury przestępczości, czyli wskazania rodzaju przestępstw w wybranych latach, należy zaznaczyć, że oparto się tu jedynie na statystykach sądowych (prawomocnych skazaniach), ponieważ to jedynie sąd jest uprawniony do stwierdzenia, czy zarzucany czyn jest przestępstwem i jaka reakcja wobec jego sprawcy winna być zastosowana (nie tylko kara, ale też warunkowe umorzenie postępowania, odstąpienie od wymierzenia kary, środek karny lub kompensacyjny zastosowany samoistnie czy środek zabezpieczający). Przestępstwa rejestrowane (stwierdzone) przez policję są to zachowania poddane postępowaniu przygotowawczemu, w przypadku których, poza pewnymi wyjątkami, nie ma pewności, czy rzeczywiście stanowią przestępstwo ścigane prawem karnym. Najprostszym przykładem może być kradzież, w świetle statystyki policyjnej bardzo często stwierdzana, ale w toku rozprawy może się okazać, że skutek ustalonej wartości mienia może być ona uznana i karana jako wykroczenie.

Strukturę przestępstw, za które nastąpiły skazania w wybranych latach, przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Prawomocne skazania według rodzaju przestępstw

	1987		1997		2003		2016	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem	166 753	100,0	210 600	100,0	415 933	100,0	289 512	100,0
przeciwko życiu i zdrowiu	14 190	8,5	21 082	10,0	21 407	5,1	14 479	5,0
w tym: zabójstwo	326	0,2	543	0,2	572	0,1	353	0,1
– uszczerbek na zdrowiu (uszkodzenie ciała)	7 221	4,2	8 114	3,8	7 716	1,8	6 854	2,3
– udział w bójce lub pobiciu	5 004	3,0	10 465	5,0	12 113	2,9	6 349	2,2
przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu	9 639	5,8	18 527	8,9	140 921	33,8	72 862	25,1
w tym: prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub w odurzeniu	6300 (drogowe)	3,9	17 287 * w tym drogowe	8,2	129 910	31,1	56 926	9,6
przeciwko wolności i obyczajności	4 366	2,6	8 646	4,1	11 995	2,9	11 003	3,8
w tym: zgwałcenie	1 201	0,7	908	0,4	986	0,2	684	0,2
obcowanie płciowe z nieletnim	425	0,3	493	0,2	574	0,1	604	0,2
przeciwko rodzinie i opiece	23 487	14,1	31 861	15,2	31 896	7,7	20 718	7,2
w tym: znęcanie się	9 612	5,8	12 638	6,0	13 952	3,3	10 883	3,7
– uchylanie się od obowiązku alimentacji	13 788	8,3	19 129	9,0	17 700	4,2	9 744	3,3
przeciwko czci i nietykalności cielesnej	7 269	4,4	449	0,2	553	0,1	148	0,0
przeciwko działalności instytucji państwowych lub samorządowych	9 895	5,9	5 558	2,6	6 988	1,7	13 146	4,5
w tym: czynna napaść	2 294	1,4	1 886	0,9	1 559	0,4	3 551	1,2
– sprzedajność lub przekupstwo	594	0,4	104	0,0	768	0,2	1 566	0,5
przeciwko wymiarowi sprawiedliwości	1 651	1,0	4 486	2,1	12 497	3,0	15 647	5,4
przeciwko porządkowi publicznemu	15 163	9,1	3 254	1,5	3 895	0,9	3 049	1,0
przeciwko wiarygodności dokumentów	2 227	1,3	16 489	7,8	18 272	4,4	9 500	3,3
w tym: fałszowanie dokumentów	1 107	0,7	13 115	6,2	14 405	3,4	6 914	2,4
przeciwko mieniu	66 912	40,2	90 413	42,9	133 143	31,9	91 974	31,9
w tym: kradzież	31 523	18,9	23 948	11,4	33 737	8,1	27 538	9,5
– kradzież z włamaniem	18 363	11,0	35 541	16,9	29 725	7,1	13 209	4,5
– rozbój	3 289	2,0	6 176	2,9	11 134	2,6	4 478	1,5
– pozostałe postacie rozboju	251	0,1	586	0,2	2 025	4,8	1 414	0,5
– oszustwo	1 374	0,8	2 913	1,4	29 442	7,0	26 474	9,1
przeciwko obrotowi gospodarczemu	3 269	1,9	1 131	0,5	25 241	6,1	14 456	5,0
– przestępstwa skarbowe	1 713	1,0	971	0,4	9 446	2,2	9 835	3,4
– przestępstwa związane z narkotykami	1 400	0,8	1 216	0,6	9 878	2,4	19 449	6,7
pozostałe czyny przestępcze niewymienione	2 090	1,2	6 517	3,1	753	0,2	3 083	1,0

Wcześniej omówiona dynamika przestępczości ukazuje jej rozmiary oraz stwierdzone zmiany. Wpływ na nie mają okoliczności i czynniki demograficzne, społeczne, ekonomiczne i kulturowe, a także prawnokarne określenie czynów społecznie szkodliwych, które podlegają karaniu.

Tak więc we wszystkich wymienionych tu latach przeważały przestępstwa przeciwko mieniu, z wyjątkiem 2003 r., w którym dominowały skazania za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu (zwłaszcza drogowe). Taki stan dotyczył też kilku innych niewymienionych tu lat i wynikał ze zbyt pojemnego określenia prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdu, również innego niż mechaniczny (np. roweru), i dopiero w 2013 r. nowela do k.k. zdepenalizowała takie zachowanie, odtąd karane na podstawie Kodeksu wykroczeń. Zamachy na mienie dominowały w przestępczości w Polsce zarówno w okresie przedwojennym, jak i po II wojnie światowej. Najczęściej były to kradzieże, oszustwa, a następnie kradzieże z włamaniem. Można jednak uznać, że powyższe dane nie odzwierciedlają rzeczywistego stanu rzeczy w przypadku wymienionych przestępstw z uwagi na ich prawną kwalifikację, o której obecnie decyduje ocena wartości szkody wyrządzonej.

Drugim pod względem częstotliwości rodzajem przestępstw popełnianych w Polsce są czyny dokonywane przeciwko bezpieczeństwu publicznemu, które w ogromnej większości stanowią przestępstwa drogowe, najczęściej polegające na prowadzeniu pojazdu w stanie nietrzeźwości (niekiedy również pod wpływem środka odurzającego). Spadek liczby tych czynów, jaki się zaznaczył po 2013 r., najprawdopodobniej był spowodowany wspomnianą zmianą regulacji ustawowej w art. 178a k.k., ale nie można zaprzeczyć, że nastąpiła też pod tym względem pewna poprawa bezpieczeństwa na drogach, mimo wciąż wzrastającej liczby samochodów w Polsce, zmniejszającej się liczby wypadków (o ponad 30% w latach 2005–2015), a także ofiar śmiertelnych (w tych samych latach o 46%). Świadczyć to może o efektywności

nie tylko obowiązującego prawa, ale również starań podejmowanych w Polsce w celu poprawy bezpieczeństwa na drogach.

Kolejnym rodzajem przestępstw co do liczby skazań są czyny przeciwko rodzinie i opiece, które sprowadzają się właściwie do dwóch negatywnych zachowań, tj. znęcania się nad osobą najbliższą lub zależną oraz uchylania się od obowiązku alimentacji (łącznie 99,5% stanowiły te dwa przestępstwa). Liczba tych przestępstw, jak też i współczynniki, wyraźnie spadły w okresie po 1997 r. Jeśli chodzi o uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego, to można to wiązać ze spadkiem liczby rodzin, w których takie zobowiązanie może zaistnieć. Na szczególne podkreślenie zasługuje spadek liczby skazań za przestępstwo znęcania się (art. 207 k.k.), jaki nastąpił po 2003 r., aż o ponad 1/3 w stosunku do 2016 r., mimo że w tym okresie nasilono zwalczanie tego typu przestępstw.

Czyny związane z wytwarzaniem, obrotem (handlem), udzielaniem i używaniem narkotyków są określone w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii (środkiem odurzającym, psychoaktywnym). O szkodliwości narkotyków nie trzeba przekonywać, choć występują znaczne rozbieżności w ocenie niektórych z nich (np. marihuana). W Polsce, jak i w innych krajach europejskich, zauważa się znaczny wzrost ich używania w minionych 30 latach, choć w porównaniu z innymi państwami należymy do tych o najniższej przestępczości, co chyba świadczy o skuteczności zapobiegania narkomanii. Problemem trudnym staje się w tej dziedzinie zapobieganie i zwalczanie środków psychoaktywnych nieujętych w wykazie Ministerstwa Zdrowia, m.in. dopalaczy.

Kolejnym rodzajem przestępstw co do częstotliwości są przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, w przypadku których w ciągu minionych 30 lat (od roku 1987) zauważa się niezwykle wysoki, wielokrotny (blisko 10-krotny) wzrost. Nastąpił on zwłaszcza po 2003 r. w związku z niestosowaniem się skazanego za prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości do orzeczonych przez sąd zakazów. Po 2013 r., zapewne w związku ze zmianą

w przepisach prawa w art. 178a, nastąpił wyraźny spadek tego rodzaju skazań. Tak gwałtownych zmian nie zauważa się w przypadku drugiego rodzaju skazań za czyny przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, np. za składanie fałszywych zeznań.

Kolejnym rodzajem przestępstw, za które nastąpiły skazania, są czyny przeciwko życiu i zdrowiu. Skazania za zabójstwa będą omówione w odrębnym fragmencie. Tu należy zaznaczyć, że odrębnie potraktowano czyny popełniane na podstawie ustawy o zapobieganiu (przeciwdziałaniu) narkomanii, gdyż autor uważa za niefortunne ich włączenie do czynów przeciwko życiu i zdrowiu, chociażby ze względu na to, że w stosunku do niektórych psychoaktywnych substancji kwestionuje się ich szkodliwy dla zdrowia wpływ.

Zasadniczą rolę w przestępczości przeciwko życiu i zdrowiu, jeśli chodzi o rozmiary, odgrywają czyny polegające na spowodowaniu uszczerbku na zdrowiu o różnych skutkach oraz udział w bójce lub pobiciu, również o rozmaitych następstwach. Ich rozmiary w omawianym tu okresie nie wykazują zaskakujących zmian, a po 2003 r. zauważa się pewien spadek skazań za wymienione przestępstwa, prawdopodobnie związany ze zmianami demograficznymi. Można tu dodać, że znaczna część przestępstw jest dokonywana przez sprawców działających po spożyciu alkoholu (wg danych policyjnych – 27,7%) w stanie nietrzeźwości.

Następną rodzajowo grupą przestępstw są czyny dokonywane przeciwko działalności instytucji państwowych lub samorządowych. Wśród nich należy wyróżnić przede wszystkim czynną napaść (lub naruszenie nietykalności funkcjonariusza), sprzedajność lub przekupstwo, a także znieważenie funkcjonariusza lub organu konstytucyjnego RP. Liczby tych przestępstw po 2003 r. wzrosły, ale w ostatnich latach nie wykazują istotniejszych zmian.

Kolejną grupą przestępstw są czyny przeciwko wolności i obyczajności. Pierwsze pojęcie zawiera też wolność sumienia i wyznania oraz wolność seksualną. Naruszenie tej ostatniej wolności w skrajnie ujmowanych lub

kwalifikowanych przypadkach jest uznawane za zbrodnię podlegającą karze co najmniej 3 lat pozbawienia wolności lub nawet 5 lat tej kary. Do tych ostatnich, najgroźniejszych czynów jeszcze się powróci w tej publikacji. Tu trzeba zaznaczyć, że najliczniejszą kategorią przestępstw przeciwko wolności są groźby karalne lub zmuszanie, których liczby po 2003 r. nieco się zmniejszyły z 9067 w 2003 r. do 6726 w 2016 r., mimo że w połowie 2011 r. dodano art. 190a k.k. przewidujący stalking – uporczywe nękanie, za które w 2016 r. skazano 1168 osób.

Kolejnym rodzajem przestępstw są czyny przeciwko dokumentom (od połowy 1987 r. do 20–80% w późniejszych latach). Ogółem liczba tego rodzaju przestępstw w ciągu minionych 30 lat wzrosła 4-krotnie, co być może wynika z rozwoju gospodarki wolnorynkowej i zwiększenia się fałszerstw podatkowych.

W tym samym okresie wzrosła również liczba przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu (ponad 4-krotnie) i skazań za przestępstwa skarbowe (blisko 6-krotnie).

W ostatnich latach zauważa się też znaczny spadek liczby skazań za przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu. W okresie PRL stanowiły one 9%, a w 2016 r. jedynie 1%. Tak wysoki wskaźnik tego rodzaju przestępstw w 1987 r. był spowodowany rygorystycznym przestrzeganiem zakazów przewidzianych w ustawie o wychowaniu w trzeźwości (7% ogółu skazań).

W nowym k.k. (z 1997 r.) wprowadzono jako odrębne przestępstwo surowo lub bardzo surowo karane z art. 258 – udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Skazania za ten rodzaj przestępstw uległy nieporównywalnemu zwiększeniu, z 58 w 2003 r. do 388 w 2016 r. Ten typ przestępczości w Polsce ma z reguły charakter gospodarczy, choć może też mieć cele terrorystyczne.

Inne, niewymienione przestępstwa, za które nastąpiły skazania, stanowiły w uwzględnionym tu okresie nieznaczny odsetek (np. w 1987 r. – 1,2%, a w 2016 r. – 1%). Tym niemniej były to skazania np. za przestępstwa wymienione w 106 aktach prawnych rangi ustawowej (w

kilku przypadkach: rozporządzenia prezydenta RP z okresu międzywojennego). Jest to liczba aktów normatywnych bardzo znaczna i warto nadmienić, że w licznych (kilkunastu) były to pojedyncze skazania w wymienionych latach.

Jednakże nie należy zbyt pochopnie krytykować tych unormowań, dotąd bardzo rzadko wykorzystywanych, bo np. jedno tylko dotąd skazanie nastąpiło w 2010 r. na podstawie ustawy o międzynarodowym obrocie odpadami z 2004 r. Nagle w 2018 r. okazało się, że jej naruszenie może być w skutkach bardzo groźne dla społeczności w miejscach, w których odpady są składowane.

Podobnie również ustawa o sporcie z 2010 r. wydaje się bardzo użyteczna z uwagi na zagrożenia związane z komercjalizacją sportu wyczynowego. Jednocześnie karne przepisy o prawie budowlanym z 1994 r. (stosowane od około 200 do 400 przypadków w minionych latach) wykazują, że są to unormowania niezbędne dla zwiększenia bezpieczeństwa prac budowlanych.

Natomiast przesłedzenie stosowania przepisów karnych na podstawie ustawy o wychowa-

niu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi wykazuje, że od końca lat osiemdziesiątych zauważa się bardzo wyraźne odstępowanie od stosowania represji karnej za spenalizowane działania, mimo że alkoholizm w Polsce wykazuje wciąż jeszcze znaczne rozmiary.

Kończąc omawianie struktury przestępczości w Polsce, warto podkreślić bardzo interesujący trend w zakresie najgroźniejszej przestępczości w świetle danych przedstawionych w tabeli 4.

Do analizy wybrano trzy najgroźniejsze bądź bardzo groźne przestępstwa, ponieważ zarówno zgwałcenie, jak i rabunek w znaczącej liczbie czynów mogą być karane jako zbrodnie, jeśli zostaną stwierdzone przez sąd określone znamiona tych czynów, np. w przypadku zgwałcenia w 2016 r. – 157 skazań. Z wielu względów najbardziej miarodajne są dane dotyczące skazań za zabójstwa. Wynika z nich, że za te zbrodnie najwięcej sprawców skazano w latach 1997 i 2003. Natomiast w przedostatnim roku PRL, jak i w 2016 r. tego rodzaju skazań było około 60% mniej. Być może w poprzednich latach było to spowodowane burzliwymi zmianami doko-

Tabela 4. Skazania za zbrodnie zabójstwa, zgwałcenia i rabunek z uwzględnieniem wieku sprawców

Rodzaj czynu i wiek skazanych	1987			1997			2003			2016		
	l.b.	%	wsp.	l.b.	%	wsp.	l.b.	%	wsp.	l.b.	%	wsp.
Zabójstwa ogółem	327	100,0	0,12	543	100,0	0,19	512	100,0	0,19	353	100,0	0,11
W wieku 17–20	45	13,7	0,21	110	20,2	0,42	103	18,0	0,40	44	12,4	0,27
21–24	53	16,2	0,26	64	11,8	0,27	106	18,6	0,41	46	13,0	0,23
25–29	55	16,8	0,18	57	10,5	0,22	71	12,4	0,23	74	20,9	0,14
Zgwałcenia ogółem	1201	100,0	0,40	908	100,0	0,32	986	100,0	0,33	684	100,0	0,21
W wieku 17–20	354	29,5	1,71	193	21,2	0,75	220	22,3	0,85	79	11,5	0,45
21–24	256	21,3	1,27	181	19,9	0,76	182	18,4	0,70	69	10,1	0,36
25–29	270	22,5	0,89	158	17,4	0,62	143	14,5	0,46	111	16,2	0,39
Rabunek ogółem	x	x	x	6176	100	2,1	9901	100,0	3,33	4478	100,0	1,42
W wieku 17–20				3011	48,7	11,7	5323	53,8	20,7	1234	27,5	7,61
21–24				1205	19,5	3,1	1970	19,9	7,6	857	19,1	4,46
25–29				747	12,1	2,9	1150	11,6	3,7	863	19,2	3,0

* dane z 1987 r. niemiarodajne

nującej się transformacji społeczno-gospodarczej i łatwym przemieszczaniem się przestępczych grup międzynarodowych w tym okresie, nierzadko dysponujących bronią palną. Wspomniano już, że miernikiem stopnia zagrożenia przestępczością są jej rozmiary oraz ich dynamika, ale również nasilenie tej przestępczości mierzone współczynnikami wskazującymi na ich częstotliwość w relacji do określonej liczby ludności, np. na 10 tys. lub 100 tys.

Bardzo zaskakująco pozytywnymi danymi są informacje dotyczące zabójstw, i to nie z uwagi na malejące liczby skazań, ale przede wszystkim ze względu na współczynniki, które ogółem były najniższe w 2016 r. od kilkudziesięciu lat, a od 1997 do 2003 spadły one ponad 1/3. To dotyczy szczególnie sprawców w najmłodszych grupach wieku. Podobne różnice (malejący trend) zauważa się też odnośnie do przestępstw zgwałcenia, zwłaszcza w 2016 r. w zestawieniu z poprzednimi latami.

Trzeciego z poważnych przestępstw – rabunku – nie można było w 1987 r. uwzględnić ze względu na to, że jeśli chodzi o mienie społeczne, można mieć wątpliwości co do miarodajności danych. Natomiast uderzający jest spadek ponad 2-krotny skazań za rozbój w 2016 r. w porównaniu z 2003 r. To samo dotyczy współczynnika roboju.

Dane ujęte w tabeli 4 w sposób niebudzący wątpliwości (co dotyczy szczególnie zabójstw) wskazują na widoczny malejący trend tych najpoważniejszych przestępstw (zbrodni) skierowanych przeciwko mieszkańcom Polski. Tu warto też przytoczyć dane dotyczące przestępstw zarejestrowanych przez policję w 30 państwach europejskich (niemal wszystkich należących do UE).

Na podstawie informacji pochodzących z Eurostatu autor obliczył współczynniki przestępstwa (na 100 tys. mieszkańców), z których wynika, że jeśli chodzi o zabójstwa, to Polska razem z Włochami i Austrią znajduje się na 28. miejscu, jeśli chodzi o rabunek – na 22. miejscu, a kradzieże w włamaniami i czyny związane z narkotykami – na 26. miejscu (na 30 państw). Tęgo rodzaju informacje świadczą o postawach społeczeństwa

polskiego i zadowalającej kontroli stanu przestępczości ze strony organów państwa. Trzeba jednak zaznaczyć, że Państwo Polskie nie ma jeszcze należytego rozpoznania przestępczości gospodarczej (korupcja, przestępstwa podatkowe i oszustwa na wielką skalę), o czym świadczą wyniki prac komisji sejmowych.

Obraz przestępczości w Polsce nie budzi jednak szczególnego niepokoju, z wyjątkiem ww. przestępczości gospodarczej, ale stawia przed właściwymi organami zadania zmierzające do ograniczenia zwłaszcza najbardziej szkodliwych przestępstw.

IV. STOSOWANE KARY

W ostatnim fragmencie tego artykułu warto też spojrzeć na zmiany w polityce karnej Państwa Polskiego, uwzględniając orzekane przez sądy kary. Inne środki przewidziane w k.k., również w wybranych czterech latach, tj. środki karne, przepadek, środki kompensacyjne oraz środki zabezpieczające, będą poddane analizie w odrębnym opracowaniu nie tylko z uwagi na rozmiary artykułu, ale również z powodu wdrożenia nowych unormowań dopiero od roku.

W omawianym okresie przez pierwsze 30 lat niezależnej i demokratycznej Polski wymiar sprawiedliwości przeszedł znamiennej ewolucję. Przede wszystkim znikła kara śmierci, a pojawiła się ponownie kara dożywotniego pozbawienia wolności, która w 2016 r. została orzeczona w 20 przypadkach. Następnie bardzo surowa kara – 25 lat pozbawienia wolności – była również umiarkowanie orzekana (w 2003 r. – 92 razy, a w 2016 – 68 razy). Warto więc zwrócić uwagę na fakt że umiarkowane stosowanie najsurowszej represji nie przeskodziło w znaczącym spadku najcięższych zbrodni, tj. zabójstw. Potwierdza się więc dominujący w kryminologii pogląd, że najsurowsza represja karna (choć niekiedy niezbędna) nie jest czynnikiem należyte odstrasającym sprawców najgroźniejszych zbrodni, czego dowodem jest terroryzm, co na szczęście nie dotyczy Polski.

Zagadnienie orzekania pozostałych kar pozbawienia wolności (tj. poniżej 25 lat) omówi się na końcu, gdyż budzi to pewne uwagi krytyczne. Wyraźnie wzrosło stosowanie w ostatnim okresie kary grzywny (prawie 100 tys. i 34% wszystkich wymierzonych kar). Jest to kara najpowszechniej stosowana w Europie Zachodniej jako kara efektywniejsza i niezwiększająca kosztów przestępczości w skali globalnej. Co do Polski można jednak uznać, że jest ona zbyt mało dolegliwa, skoro np. w 2016 r. (kiedy już wzrastały zarobki osób pracujących) aż 60% skazań na grzywnę samoistną nie przekraczało minimalnej płacy miesięcznej. Również kary grzywny wymierzone obok kary pozbawienia wolności były niskie, ale stanowi to odrębny problem, zwłaszcza że w ogromnej większości były one zawieszane.

W ostatnim okresie (tj. w 2016 r.) bardzo wzrosła liczba skazań na kary ograniczenia wolności, niezbyt słusznie faworyzowane przez polskiego ustawodawcę, co uzasadnimy w końcowym podsumowaniu. Odsetek

ich orzekania w 2016 r. wzrósł w porównaniu do 2003 r. o 60,0%, a liczba bezwzględna tych skazań stanowiła 61,7 tys. (21,3% ogółu skazanych).

Kary mieszane pojawiły się po nowelizacji w 2015 r. i w 2016 r. stanowiły one 3544 (1,2%) skazań. Jeszcze nie można stwierdzić ich efektywności.

Powracając do orzekanych kar pozbawienia wolności, należy podkreślić, że dokonano najpierw w ustawie, a potem w orzecznictwie bardzo istotnych zmian. Przede wszystkim ograniczono możliwość zawieszania kary pozbawienia wolności, tak aby jej wymiar nie przekraczał roku. Unormowanie dawne obowiązywało przeszło 80 lat, ale to nie może stanowić argumentu za utrzymaniem tego postanowienia z lat poprzednich. Decydujące jest to, że w efekcie przy dowiedzionym spadku przestępczości wydatnie wzrasta liczba wymierzanych bezwzględnych kar pozbawienia wolności, o której wiemy, że jest mało skuteczna i jednocześnie bardzo kosztowna w wykonywaniu.

Tabela 5. Prawomocnie orzeczone kary skazanym w latach 1987, 1997, 2003 i 2016

	1987		1997		2003		2016	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
Ogółem skazani na kary	166 753*	100,0	210 600	100,0	415 933	100,0	289 512	100,0
– dożywotniego pozbawienia wolności	x	x	3	0,0	18	0,0	20	0,0
– 25 lat pozbawienia wolności	61	0,0	51	0,0	92	0,0	68	0,0
Kary pozbawienia wolności z tego:	105 917	63,5	141 911	67,4	269 643	64,8	125 368	43,3
– bezwzględne	55 541	33,3	25 752	12,2	36 588	8,8	43 695	15,1
– z warunkowym zawieszeniem, z tego:	50 373	30,2	116 159	55,2	233 055	56,0	81 673	28,2
– z dozorem	18 734	11,2	41 961	19,9	69 398	16,7	24 732	8,3
– bez dozoru	31 619	19,0	74 198	35,2	163 657	39,3	56 941	19,7
Kara grzywny	31 489	18,9	57 689	27,4	93 274	22,4	98 776	34,1
Kara ograniczenia wolności	28 959	17,4	10 934	5,2	52 763	12,7	61 720	21,3
Środki karne (do 1997 r. kary dodatkowe) orzeczone samodzielnie	323	0,2	12	0,0	143	0,0	9	0,0
Kary mieszane	x	x	x	x	x	x	3 544	1,2
Warunkowe umorzenie	5 208	x	21 284	x	37 848	x	29 996	x

* W 1987 r. na karę śmierci skazano 7 sprawców.

Dotychczasowe badania dowodzą, że recydywa wśród byłych skazanych na karę pozbawienia wolności stanowi około 60%. Stosowanie tak powszechne tej kary powoduje, że Polska, należąca do państw o stosunkowo niższej przestępczości (także tej groźnej), jest państwem, w którym liczba więźniów jest najwyższa obok kilku innych krajów Europy.

W analizie systemu karnego nie można pominąć najważniejszego, bo obiektywnego wskaźnika skuteczności orzekanych i wykonywanych kar. I tak po wykonaniu kary pozbawienia wolności (w świetle badań empirycznych) recydywa w ciągu 5 lat stanowiła ok. 60%⁶. W ostatnich latach na wniosek autora tego artykułu w MS przeprowadzono badania powrotności do przestępstwa skazanych w ciągu 5 lat po zastępowaniu następujących kar, w przypadku których ustalono następujące odsetki recydywy (powrót do przestępstwa w latach 2009–2013) i były skazane na kary

- grzywny samoistnej – 22,6%,
- pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem – 23,4%,
- ograniczenia wolności – 35%.

Stąd też ten ostatni rezultat powoduje zastrzeżenia autora do preferowania kary ograniczenia wolności, która w licznych krajach europejskich jest w znacznie mniejszym stopniu stosowana.

Taki stan polityki karnej wynika też z nieprzestrzegania niektórych dyrektyw sądowego wymiaru kary oraz wprowadzenia zmian bez należytego naukowego rozpoznania w systemie karnym.

Wśród tych nieuwzględnionych należyście dyrektyw trzeba wymienić m.in. (m.in. w 2016 r.):

- nieprzestrzeganie zasady prymatu kar pozbawienia wolności w przypadku mniej szkodliwych przestępstw (art. 58 § 1 k.k.) – zauważa się szersze niż dotąd orzekanie bezwzględnej kary pozbawienia wolności o około 10 tys. w ostatnim okresie,

- samoistne zastosowanie środka karnego, przypadku albo środka kompensacyjnego (art. 58 k.k.) – 16 przypadków orzeczenia samoistnego środka karnego,
- odstąpienie od wymierzenia kary (art. 61 k.k.) – w 2016 r. – 320 przypadków,
- wpływ na politykę karną powinna też wywierać zasada mediacji wymieniona w art. 23a k.p.k., a także uwzględniona wśród zasad wymiaru kary w art. 53 § 3 k.k. Liczba mediacji przeprowadzanych w sprawach karnych wyniosła 4079, z tego zakończonych ugodą – 2569.

Powyższe dane świadczą o niezadowolającym wykorzystaniu możliwości k.k. w racjonalizacji systemu karania w Polsce, a jednocześnie wprowadzono kilka niefortunnych zmian, które ograniczają możliwości dokonania znaczącego postępu i ograniczenia zbyt wielkiej populacji osób odbywających kary pozbawienia wolności. Dotyczy to również prawa karnego wykonawczego, które przewiduje zbyt szerokie pozbawienie wolności w trybie orzekania kar zastępczych oraz nieelastyczne podejście sądów w zakresie udzielania skazanym warunkowego zwolnienia.

Te rozważania można zamknąć konkluzją proponującą, by Ministerstwo Sprawiedliwości nawiązało odpowiednie kontakty ze środowiskiem naukowym, np. reprezentantami stowarzyszeń naukowych takich jak Towarzystwo Naukowe Prawa Karnego i Towarzystwo Naukowe Kryminologii im. St. Batawii.

Bardzo użyteczne byłoby też w szkoleniu przyszłych sędziów i prokuratorów uwzględnienie wiedzy o racjonalnej polityce karnej.

Jednocześnie bardzo ważne byłoby kontrowersyjne i nowe unormowania poddać stosownej weryfikacji naukowej, np. w drodze badania recydywy po zastosowaniu określonych kar bądź środków wobec sprawców przestępstwa, jak też analizy ponoszonych kosztów w związku ze stosowanymi karami i środkami.

⁶ S. Szelhaus, *Kwestia skuteczności długoterminowych kar pozbawienia wolności*, PiP 1968, z. 11; T. Szymanowski, *Recydywa w Polsce*, Warszawa 2010.

Summary

Teodor Szymanowski

CHANGES IN CRIME IN POLAND AFTER POLITICAL TRANSFORMATION PERIOD AND EVOLUTION OF CRIMINAL POLICY IN THE LIGHT OF STATISTICAL DATA

The information contained in the article had been presented and analyzed on the basis of judicial and police statistics retrieved from Eurostat for the following years: 1987, 1997, 2003 and 2016.

The state of crime is influenced by conditions of social life and criminal policy of the state. The basic factors determining mentioned changes include:

- an increased number of motor vehicles (about 4 million in 1987 to over 21 million in 2016),
- consumption of alcoholic beverages and psychoactive substances, and above all, significant changes in the demographic structure of Polish society – a clear decrease in the population of younger age categories (17–29 years in which the greatest severity of crime is found).

The crime rate in Poland has clearly decreased in recent years which is particularly true of the most serious crimes such as murders, rapes, and robberies.

As far as criminal policy is concerned, it is noticed that the rules of criminal law are not always justified in Poland.

KEY WORDS: criminal policy, police statistics, court statistics, alcoholism, drug abuse, demographic structure, penalties

POJĘCIA KLUCZOWE: polityka karna, statystyka policyjna, statystyka sądowa, alkoholizm, narkomania, struktura demograficzna, orzekane kary